

Nr 695

Av herr **Holmberg m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 4, angående reformerad lärarutbildning.*

Kungl. Maj:ts proposition nr 4 angående reformerad lärarutbildning är i flera hänseenden ofullständig och skjuter lösningen av betydelsefulla frågor till fortsatta utredningar. Icke desto mindre förutsättes, att riksdagen på grundval av det föreliggande materialet fattar principbeslut av betydande räckvidd. Detta förefaller oss i sak otillfredsställande. Bland de frågor som skall utredas vidare, men där man redan nu bort ha tillgång till utredningsresultat för att riksdagens beslut skulle kunna grundas på ett allsidigt material, vill vi särskilt nämna:

1. Frågan om visst lägsta medelbetyg, kvalificerade betyg i vissa ämnen samt skärpta krav i musik eller gymnastik såsom villkor för tillträde till klasslärarutbildningen skall prövas av kompetensutredningen.

2. Den ämnesmetodiska utbildningen för adjunktutbildningen skall ytterligare prövas genom universitetskanslersämbetets försorg.

3. Frågan om förkunskaper för tillträde till ämneslärarutbildningen skall utredas av kompetensutredningen i samråd med universitetskanslersämbetet.

4. Spörsmålet om ämneskombinationer utgör en del av frågan om de fasta studiegångarnas, dvs. lärarutbildningslinjernas, utformning och ingår därför i universitetskanslersämbetets utredningsuppdrag.

5. Frågan om kombination av läro- och övningsämne i lärartjänst — veterligen aktualiserad första gången omkring 1912 — kan slutgiltigt lösas först sedan en mer genomgripande utredning av övningslärarutbildningen företagits.

6. Lärarutbildning för undervisning i ämnena dramatik, familjekunskap och konsumentkunskap skall anordnas först sedan ytterligare erfarenhet vunnits av undervisningen.

7. Frågan angående avkortad lärarutbildning för personer, som trots avsaknad av sådan utbildning under många år verkat i grundskolan som klasslärare, skall undersökas.

8. Frågan om formerna för samverkan mellan de pedagogiska institutionerna vid lärarhögskolorna och universiteten skall mera ingående prövas genom en särskild utredning.

9. Beträffande utformningen av organisationen med praktikcentra skall skolöverstyrelsen senare avgiva förslag.

10. Konsekvenserna av departementschefens förslag med avseende på kostnadssidan presenteras icke ens översiktligt utan först i samband med ställningstagande till de årliga anslagsbehoven.

De slutsatser, som rimligtvis borde dragas av denna katalog över icke avslutade eller planerade utredningsuppdrag av vilka vissa förefaller oss särskilt betydelsefulla, skulle rätteligen motivera ett avvisande av propositionen med begäran om nya förslag, då ärendet är mera fullständigt utrett. Frågan om lärarutbildningens anordnande har emellertid försetats länge nog, och även i händelse av beslut i år dröjer det innan lärarutbildningsreformen får full effekt. Vi vill därför inskränka oss till följande synpunkter och förslag med anledning av propositionen.

Behovet av lärare

Såväl LUS som remissyttrandena över betänkandet ävensom departementschefen slår fast att ett av de svåraste problem, som skolutvecklingen under de senaste tjugå åren ställt statsmakterna inför, är att förse skolväsendet med ändamålsenligt utbildade lärare i erforderlig utsträckning. Olika lärarprognoser alltsedan slutet av 1940-talet har förutspått att lärarbristen skulle vara helt eller delvis hävd inom viss — relativt begränsad — tidsrymd. Beräkningarna har emellertid inte slagit in, utan lärarbristen har kvarstått oförändrad eller snarare skärpts. Departementschefen har också ifrågasatt säkerheten i LUS lärarprognos och för egen del räknat med en större utbildningskapacitet vid lärarutbildningsanstalterna än vad LUS gjort.

De redovisade prognossiffrorna liksom lärarprognoser i allmänhet förtjänar emellertid i detta sammanhang ytterligare uppmärksamhet. Prognosverksamheten har en dubbel uppgift — att förse statsmakterna med underlag för bedömning av lärarutbildningsorganisationens lämpliga omfattning men också att ge den för läraryrket intresserade en något så när tillfredsställande uppfattning om möjligheterna att efter mångårig utbildning vinna försörjning inom läraryrket. Såvitt gäller klasslärarutbildning ger relativt enkla uppgifter om undervisningsbehovets omfattning och tillgång på personal ett visst besked om framtidsutsikterna. Svårigheterna med prognosverksamhet på detta speciella område skall dock inte underskattas. För lärare i läroämnena är läget väsentligt mera komplicerat. Ämneslärarnas — och även vissa övningslärarens — framtida tjänstgöringsmöjligheter kommer att i hög grad påverkas av elevernas ämnesval. Rena tillfälligheter kan sålunda komma att påverka lärarbehovet i en del ämneskombinationer, och lärare i vissa ämnen kommer från det ena året till det andra inte att veta om de kommer att beredas tjänst eller icke. Det synes oss angeläget att den fortsatta prognosverksamheten inriktas på att bl. a. belysa detta problem så att man såväl från lärarutbildningssynpunkt som från andra utgångspunkter skapar en beredskap som *både* innebär att brist på utbildad

arbetskraft icke lägger hinder i vägen för tillgodoseende av speciella studieintressen, när de organisatoriska förutsättningarna i övrigt är för handen, och ger den enskilde läraren trygghet i den situation, då det blir »omodernt» att välja hans ämnen.

Redovisade siffror rörande den aktuella lärarbristen på olika stadier — 1 400 småskollärare, 2 400 folkskollärare, 1 500 vidareutbildade folkskollärare och 2 700 lärare med akademisk utbildning — och framför allt vad man kan utläsa om metoderna för lärarbristens täckande motiverar frågan om tillgänglig utbildad arbetskraft utnyttjas på mest effektiva sätt. Man synes automatiskt ha utgått från att kravet på pedagogiskt utbildade lärare har varit mest angeläget när det gäller högstadiet. Denna ståndpunkt kan förklaras genom de jämförelser som tidigare gjordes mellan realskolan och försöksskolans högstadium. I och för sig kan den vara motiverad — det framgår av de goda resultat som tusentals folkskollärare, vilka undervisat och undervisar på högstadiet, uppnår. Men förfaringssättet har medfört besvärligheter för mellanstadiet för vilket folkskolläraren är utbildad och där han kanske skulle ha kunnat göra en ännu bättre insats. I folkskollärarnas ställe på mellanstadiet har kommit bl. a. 700 småskollärare, som tagits från lågstadiet, där man emellertid inte haft att tillgå ersättningspersonal med något slag av lärarutbildning. Det förhållandet att lågstadiets elever i större utsträckning än vad som är absolut nödvändigt med hänsyn till personalsituationen undanryckes förmånen att under de första skolåren handledas av välutbildade lärare har genomslagskraft under elevens hela skoltid. Det är i småskolan som eleverna tillägnar sig attityder, arbetsmetoder och kunskaper, vilka blir avgörande för deras anpassning och prestationer under den fortsatta skolgången. Vad som här går förlorat är svårt att kompensera genom vissa kvalitetsvariationer i undervisningen på högstadiet. Med hänsyn till såväl elever som allmänna undervisningssynpunkter är det mycket allvarligt att lärarbristen sålunda leder till en utarmning av lågstadieundervisningen. Därför är det enligt vår mening motiverat att ompröva hittills tillämpade metoder för att täcka lärarbristen. Man borde i princip låta varje stadium bära sin egen lärarbrist.

Vi är medvetna om att ett sådant ställningstagande i viss mån minskar möjligheterna att innan en bättre balans på lärarnas arbetsmarknad uppnåtts praktiskt utnyttja resultatet av departementschefens förslag att varje lärare skall i någon utsträckning förvärva behörighet att undervisa på närmast högre stadium. Vi har emellertid i princip intet att erinra mot förslaget som sådant.

Att man alltid måste räkna med en viss avtappning från varje lärarkategori genom en — i och för sig önskvärd — vidareutbildning för vinnande av behörighet för tjänst på högre stadium är uppenbart. Huruvida och i så fall i vilken utsträckning departementschefen beaktat sådana avgångar framgår inte av propositionen. I avvaktan på aviserade nya beräkningar

avseende behovet av klasslärare har vi emellertid icke funnit det lämpligt att nu aktualisera en ytterligare ökning av intagningen. Vi vill dock understryka att det för oss framstår som mycket angeläget att småskollärarytbildningen snarast ges en sådan kapacitet och uppföljes med sådana rekryteringsbefrämjande åtgärder att lärarbristen på lågstadiet häves. Vid varje tillfälle då avvägningar mellan olika intressen är ofrånkomliga bör småskollärarytbildningen så långt möjligt tillmätas prioritet.

Utbildningens innehåll och specialisering

Komponenterna i lärarutbildningen utgöres av ämnesteoretisk utbildning, pedagogik, metodik och praktik. Departementschefen gör i propositionen gällande att den nya skolan med sin förändrade målsättning aktualiserar en annan avvägning än tidigare mellan dessa komponenter. Vad departementschefen avser är inte fullt klart — om han t. ex. menar att en vidgad metodisk utbildning kan kompensera en minskning av den ämnesteoretiska delen. Vad som i propositionen anföres om lärarnas fortbildning ger närmast vid handen att den nya s. k. avvägningen förutsättes gå ut över den ämnesteoretiska utbildningen. Vi vill starkt understryka att det icke kan få bli fråga om en omstrukturering, som skulle leda till att lärarkandidaten går ut i skolväsendet rustad med svagare ämneskunskaper än sina äldre kolleger. En lärare måste ju redan från sin första yrkesverksamma dag överta det fulla ansvaret för den undervisning, som anförtros honom. Tvärtom finns det anledning ifrågasätta om icke för lärare i läroämnena kraven på ämnesteoretiska kunskaper bör skärpas i förhållande både till vad som nu gäller och i förhållande till förslagen enligt propositionen, medan man för klasslärarnas del främst önskar en förstärkning av den grundläggande skolutbildningen med krav på kvalificerade gymnasiekunskaper i särskilt specifierade ämnen.

Det synes på sina håll råda en övertro på att man kan ersätta ämneskunskaper med olika slag av s. k. tekniska hjälpmedel. Det finns dock ännu så länge icke någon teknik som ersätter tillfredsställande ämneskunskaper hos lärarna.

Speciallärarna svarar för skolans specialundervisning, som är ett utbyggt system för elevvård. Specialundervisningen, som gives eleverna i specialklasser eller via kliniker, är pedagogiskt och psykologiskt tillrättalagd för att hjälpa elever, som av olika anledningar har svårt att följa undervisningen.

På grund av sin utbildning kan speciallärarna betraktas som en särskild lärarkategori. Detta har också fastslagits i propositionen, enligt vilken utbildningen av speciallärare skall ske på speciallärarlinjer vid lärarhögskolor i Stockholm, Göteborg och Malmö. Speciallärarutbildningen kommer enligt LUS förslag, till vilket också departementschefen anslutit sig, att bli en fråga om fortsatt utbildning efter genomgången lärarutbildning.

Till betydande del kommer denna utbildning att bedrivas med personal, som inte är direkt knuten till lärarhögskolorna. Enligt LUS kan och bör därvid samverkan äga rum mellan universitet och lärarhögskola.

Vi delar denna uppfattning och vill dessutom föreslå att till intagningsfordringarna på speciallärarlinjer fogas krav på praktik vid rådgivningsbyrå för barn och ungdom.

Beträffande specialundervisningens målsättning ansluter vi oss till i remissvaren anförda synpunkter att denna målsättning skall vara:

1. att förebygga konstitutionellt eller miljöbetingade skolsvårigheter,
2. att reparera redan etablerade sådana, samt
3. att, då så är nödvändigt, skapa en för vissa elever annan skolmiljö än den vanliga klassens.

Beträffande hjälpklasserna — som enligt LUS utgör cirka 70 procent av specialklasserna — anför LUS, att de inte är att anse som en för den nya skolan lämplig kategoriseringsform, bl. a. därför att individualiseringskravet numera är generellt och verksamhetsformerna i hjälp- och skolmognadsklasser i princip inte skiljer sig från den vanliga klassens.

Pedagogisk-psykologiska undersökningar och undervisningserfarenhet talar å andra sidan för att prestationssvaga elevers försök att följa med undervisningen i vanlig klass kan göra deras skolsituation alltför presande. Det finns därför enligt vår mening fog för de remissinstansers uppfattning, som menar att skolarbetet i en utbyggd hjälpskoleundervisning medverkar till att göra eleverna till harmoniska människor.

Vi förutsätter i detta sammanhang, att eftervården — yrkesvägledning, praktikanttjänstgöring och yrkesutbildning — för denna elevkategori särskilt uppmärksammas.

Undersökningsresultat från det skolpsykologiska fältet pekar på nödvändigheten av specialundervisning i klinikform. Försöksverksamhet med olika klinikersystem pågår och bör kunna bli en god komplettering till specialklasssystemet. En i detta sammanhang intressant frågeställning, som vi särskilt vill framhålla, gäller möjligheten att anordna en av målsmän efterfrågad temporär specialundervisning i klinikform av elever även på gymnasienivå, vilka drabbats av tillfälliga skolsvårigheter beroende på längre bortovaro på grund av sjukdom, personliga problem eller andra psykiskt betingade störningar.

Med hänsyn till den reformerade lärarutbildningens betydelse föreställer vi oss att universitetens och lärarhögskolornas pedagogiska institutioner kommer att få tillräckliga resurser för erforderlig forskning.

Utbildningen av klasslärare

Med frångående av de sakkunniga föreslår departementschefen, att minimikravet för antagning till klasslärarutbildning skall utgöras av genomgången fackskola. Det förutsättes att vissa betyg från fackskolan skall vara kvalificerade men närmare riktlinjer härför redovisas icke.

I skolöverstyrelsens remissyttrande framhålles, att fackskolans sociala linje i vissa fall ger ett bättre utgångsläge än gymnasiet, och överstyrelsens slutomdöme blir att fackskolans sociala och ekonomiska linjer allmänt sett ger en godtagbar grund för klasslärarutbildning. Skolöverstyrelsens ställningstagande har grundats på en bedömning av utbildningsnivån för de fackskolans och gymnasiets ämnen som anses vara »relevanta för klasslärarutbildning».

Vid en mera allmän bedömning synes man enligt vår mening emellertid inte kunna bortse från det förhållandet att gymnasiet med sin treåriga utbildning ger inte bara en kvantitativt sett vidare kunskapsmängd utan också en förberedelse för fortsatta studier på annat sätt och på annan nivå än vad fackskolan medger. I annat sammanhang har departementschefen i propositionen framhållit att lärarutbildningen, alltså även klasslärarutbildningen, bör stå på vetenskaplig grund. Hos läraren skall skapas förmåga att kritiskt bedöma företeelser och problem liksom han skall ges goda förutsättningar att följa det pedagogiska forsknings- och utvecklingsarbetet. Det har också talats om ett fritt och självständigt studiesätt även när det gäller klasslärarutbildningen. Gymnasiestudiernas betydelse skall inte övervärderas, men för oss står det likväl klart att genomgången gymnasium ger den blivande klassläraren både bättre förutsättningar att tillgodogöra sig den egentliga lärarutbildningen och större möjligheter att med gott resultat utöva sitt yrke. På något längre sikt, då klasslärare genom vidareutbildning skaffar sig behörighet för tjänst på högre stadium, kommer den grundläggande skolunderbyggnadens omfattning och inriktning också att visa sig vara betydelsefull, liksom i den situation, då man kommer att samordna lärarhögskolornas verksamhet med universitetens. Enligt vår mening kan alltså fackskolan inte läggas till grund för klasslärarutbildningen. Däremot bör naturligtvis elev, som efter genomgången fackskola kompletterat sina kunskaper till en nivå som motsvarar gymnasiets, ha möjlighet att utbilda sig till klasslärare.

Vi förordar alltså att i likhet med LUS som allmänt behörighetsvillkor skall gälla krav på genomgången gymnasium eller motsvarande utbildning. Speciella behörighetsvillkor bör sålunda uttryckas i krav på kunskaper i särskilt specificerade ämnen enligt gymnasiets läroplan.

Beträffande utbildningstidens längd noterar vi med tillfredsställelse den ökning, som departementschefen ansett erforderlig i förhållande till LUS förslag, med de möjligheter detta medför till förbättrad ämneestetisk utbildning. Vi vill emellertid ifrågasätta om en termins ytterligare utbildning är tillräcklig för småskollärare med hänsyn bl. a. till att utbildning i engelska skall vara obligatorisk. Den erfarenhet som man hittills har härom av denna speciella utbildning ger närmast vid handen att tillkomsten av detta ämne aktualiserar en förlängning med ytterligare en termin utöver den av departementschefen föreslagna. Vi anser att frågan inte nu bör slutgiltigt avgöras. Vi förutsätter dock att den blir föremål för för-

nyad prövning, när erfarenhet vunnits både av undervisningen i engelska för småskollärover utbildningen och av elevernas arbetsbelastning i denna utbildning.

Skulle emellertid Kungl. Maj:ts förslag att klasslärarutbildningen skall grundas på enbart genomgången fackskola vinna bifall föreslår vi att småskollärover utbildningen skall göras treårig.

Utbildning av ämneslärare

Vi har i det föregående understrukt vikten av goda ämne-teoretiska kunskaper hos lärarna. Enligt vår uppfattning är den normalstudietid som ställs till förfogande för adjunktutbildning för gymnasiet respektive högstadiet icke tillfredsställande. Allmänt sett kan vi ansluta oss till uppfattningen att gymnasieläraernas utbildning bör utmärkas av fördjupning medan en något större bredd kan karaktärisera adjunktutbildningen för grundskolan. Enligt vår med departementschefen samstämmiga uppfattning bör studerande som avser att tjänstgöra företrädesvis på gymnasialt stadium normalt uppnå adjunkt-kompetens på detta stadium i två skolämnen. I motsats till departementschefen förmenar vi emellertid att studierna i båda dessa ämnen bör avse tre terminer med möjligheter till ytterligare fördjupning för den som så önskar.

I likhet med departementschefen förordar vi vidare att grundskolans adjunkter normalt bör uppnå kompetens för detta stadium i tre skolämnen. Studietiden i vart och ett av dessa ämnen bör vara minst två terminer. Studerande, som så önskar, bör vara oförhindrade att därutöver fördjupa studierna i ett eller två av dessa ämnen i syfte bl. a. att helt eller delvis vinna behörighet för gymnasietjänstgöring.

Departementschefen uttalar sig i dessa sammanhang påfallande restriktivt. Han vill t. ex. inte »utesluta möjligheten att studerande som så önskar» ägnar ytterligare tid åt visst ämne. Enligt vår mening bör emellertid samhället på ett mera positivt och effektivt sätt tillvarata intresset hos de blivande lärare, som redan i sin grundutbildning eftersträvar en hög teoretisk kompetens.

I fråga om lektorstjänst föreslås i propositionen att sådan tjänst skall kunna ledigförklaras som alternativt lektors- och adjunktstjänst. Om någon för lektorstjänst behörig icke anmäler sig som sökande, skall lektorstjänsten kunna göras till adjunktstjänst och besättas med adjunkt-kompetent sökande. I den mån en lektorstjänst tillsatts som adjunktstjänst och en adjunktstjänst senare ledigförklaras, bör denna, för att proportionen mellan lektors- och adjunktstjänster skall bevaras, normalt ledigförklaras som lektors- och alternativt adjunktstjänst.

Bakgrunden till förslaget är att omkring hälften av lektorstjänsterna är vakanta och att det inom överskådlig tid inte synes möjligt att besätta dem med sökande som har föreskriven utbildning. Denna ordning, menar

departementschefen, medför sådana olägenheter för gymnasiet, att förhållandet inte fortsättningsvis bör accepteras.

Vid 1964 års riksdag beslöts i anledning av gymnasiepropositionen, att 50 procent av de ordinarie tjänsterna i läroämnena skulle vara lektorstjänster. Vakanssituationen var då ungefär densamma som nu. Ett bifall till departementschefens förslag nu skulle i realiteten innebära, att 1964 års principbeslut sattes ur kraft. Det är riktigt, att bristen på lektorskompetenta lärare är svår, men det bör beaktas att gymnasiet har lämnat sin expansionsperiod och nu är kvantitativt sett i huvudsak utbyggt. Den ökning av lektorsbehovet, som sammanhängt med en utvidgning av skolformen, bortfaller härmed. Härtill kommer, som framgår av forskarutredningens betänkande, att vi kan vänta en nedskärning av studietiden för licentiatexamen eller dess kommande motsvarighet. Detta senare bör kunna öka tillgången på lektorsbehöriga lärare.

Vi kan därför inte acceptera departementschefens förslag i denna del. En fullständig tillämpning av det föreslagna systemet skulle innebära, att praktiskt taget alla vakanta ordinarie lektorstjänster på en stor mängd orter snart kommer att besättas såsom adjunktstjänster. Endast de gymnasier, som har särskilt svårt för att få även adjunktstjänster besatta, kommer att få behålla vakanta lektorstjänster. En försämrad arbetsmarknadssituation uppstår då för nyutexaminerade licentiaterna. Det är sannolikt, att detta kommer att minska lärarnas benägenhet att fortsätta studierna, att uppnå behörighet för lektorstjänst. Den ökning av tillgången på lektorsaspiranter, som den kommande förkortningen av licentiatutbildningen skulle åstadkomma, kan då utebli.

I gymnasiepropositionen till 1964 års riksdag förklarade departementschefen, att han räknade med att dispenser för behörighet till lektorstjänst i något vidgad omfattning skulle kunna beviljas. Att möjligheterna härtill endast i ringa grad utnyttjats får inte tas till intäkt för ett förslag i fråga om lektorstjänsterna, som är av så genomgripande art som det departementschefen framlagt. Övervägande skäl talar tvärtom för att frågan om alternativt ledigförklarande av lektors- och adjunktstjänster inte nu bör avgöras. Den bör tas upp först i samband med behandlingen av forskarutredningens betänkande rörande lektorsutbildningen. Under tiden bör möjligheten till dispenser för behörighet till lektorstjänst kvarstå och åtgärder eventuellt vidtagas för ett något vidgat utnyttjande av densamma.

Vidareutbildning

Departementschefens uttalande i fråga om vidareutbildningens utformning att någon fullständig identitet mellan direkt utbildning och vidareutbildning inte bör eftersträvas är oklart. I den mån därmed endast avses t. ex. en yttre organisatorisk utformning har vi intet att erinra. Det är dock enligt vår mening angeläget att det samlade resultatet av direktut-

bildning och vidareutbildning blir någorlunda identiskt eftersom eljest onödiga kompetenstvister och andra motsättningar lätt uppkommer.

Fortbildning

Att genomgången fortbildning skall tillmätas ett visst meritvärde synes riktigt. Däremot synes oss krav på viss genomgången fortbildning inte böra uppställas som absolut villkor för erhållande av tjänst. Möjligheterna att komma i åtnjutande av fortbildning kommer nämligen att variera i olika ämnen. Man får dessutom räkna med att kapaciteten i vad avser fortbildningskurser kommer att vara starkt reducerad under avsevärd tid framåt.

Med stöd av vad ovan anförts hemställas,

att riksdagen måtte besluta

a) att som allmänt behörighetsvillkor för tillträde till klasslärarutbildning skall gälla krav på genomgången gymnasium eller motsvarande utbildning,

b) att kompetens för adjunktstjänst skall normalt uppnås för grundskolan i tre skolämnen med en studietid om minst två terminer per ämne samt för gymnasiet i två skolämnen med en studietid om minst tre terminer per ämne,

c) att frågan om alternativt ledigförklarande av lektors- och adjunktstjänster icke nu avgöres utan tas upp i samband med behandlingen av forskarutredningens betänkande rörande lektorsutbildningen,

d) att därest yrkandet under a) inte skulle bifallas utbildningstiden för lågstadielärare skall utökas till 3 år, samt

e) att i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad i motionen i övrigt anförts.

Stockholm den 9 februari 1967

Yngve Holmberg (h)

Rolf Kaijser (h)

Gösta Jacobsson (h)

N. Yngve Nilsson (h)

Carl Eskilsson (h)

Ragnar Sveningsson (h)

Allan Hernelius (h)

G. Ivar Virgin (h)